

สภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการศึกษ

3.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

3.1.1 ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขต

พื้นที่ที่ทำการศึกษเป็นเขตชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งครอบคลุมบริเวณสองฟากฝั่งของถนนเพชรเกษม ประมาณละติจูดที่ $12^{\circ} - 17^{\circ}$ เหนือ และลองจิจูดที่ $100^{\circ} 5' - 100^{\circ} 24'$ ตะวันออก มีพื้นที่รวมกันทั้งสิ้น 75.19 ตารางกิโลเมตร ซึ่งอยู่ในเขตการปกครองของ 3 จังหวัด ตั้งแต่แขวงหลักสอง แขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร รวมทั้งเขตสุขาภิบาลอ้อมน้อย อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร และเขตสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

พื้นที่ดังกล่าวจัดเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบภาคกลางตอนใต้ (Southern Central Plain) บางครั้งเรียกว่าที่ราบลุ่มบางกอก (Bangkok Plain) ซึ่งมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านในแนวเหนือใต้ของที่ราบนี้ แล้วไหลลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรปราการ ขณะเดียวกันก็มีสาขาของแม่น้ำอีกสายหนึ่งซึ่งแยกออกมาที่จังหวัดชัยนาท คือแม่น้ำท่าจีน ไหลผ่านจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และมาลงอ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสาคร ดังนั้นในเขตพื้นที่ที่ทำการศึกษจึงอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มของแม่น้ำทั้งสองสาย ด้วยเหตุนี้สภาพพื้นที่จึงมีลักษณะราบเรียบหรือค่อนข้างราบเรียบ มีความต่ำระดับน้อย ความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 2-4 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง แต่ในบางส่วนของพื้นที่ก็จะมีน้ำทะเลท่วมถึงอยู่เป็นประจำ หรือสูงกว่าระดับน้ำทะเลเล็กน้อย เช่น บางส่วนของอำเภอกระทุ่มแบน ที่สภาพแม่น้ำลำคลองติดต่อกับทะเล ดังนั้นในช่วงน้ำทะเลหนุนจะมีน้ำทะเลผ่านเข้ามาทางแม่น้ำลำคลองได้

จากลักษณะภูมิประเทศดังกล่าว จะมีผลต่อการใช้ที่ดิน คือ เป็นบริเวณที่ราบที่มีดินอุคมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก ประกอบกับมีแม่น้ำและคลองต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณใกล้กับริมฝั่งแม่น้ำ จึงเป็นบริเวณที่มีเนื้อที่ถือครองทำการเกษตรกัน

มาก พื้นฐานการผลิตของพื้นที่ขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรมประกอบด้วยกิจกรรม ปศุสัตว์ และการประมง ซึ่งจะมีการพักทิ้งดินชั่วคราวในระยะเวลาสั้น บริเวณที่เป็นทุ่งหญ้าและป่าจึงมีเนื้อที่น้อยมาก เพราะส่วนใหญ่จะถูกหักร้างวางพงเพื่อขยายเป็นพื้นที่ทางการเกษตรได้กว้างขวางขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์ด้านอื่น เช่น ปลูกสร้างที่อยู่อาศัย เส้นทางคมนาคม ทำให้มีการตัดถนนเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีร้านค้า ย่านที่พักอาศัยแทรกอยู่ในพื้นที่การเกษตรซึ่งนับวันจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวจากกรุงเทพมหานคร

ดังนั้นที่ตั้งของชุมชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษานี้ ซึ่งเป็นเขตชานเมืองของกรุงเทพมหานคร และมีพื้นที่ต่อเนื่องเป็นทางผ่านไปยังภาคใต้ ภาคตะวันตก และภาคกลาง จึงมีแนวโน้มของการเติบโตของชุมชนในการพัฒนาสูงเนื่องจากอยู่ใกล้และได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพมหานคร ในขณะเดียวกันบางส่วนของพื้นที่ก็ยังอยู่ในเขตอิทธิพลของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครและนครปฐม ซ้อนกันอยู่ด้วย ซึ่งจะเป็นการช่วยเหลือให้ชุมชนได้มีการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน จากเหตุผลของระยะทางและความสะดวกในการติดต่อระหว่างชุมชน ทำให้ปัจจุบันมีการขยายตัวของการใช้ที่ดินอย่างกระจัดกระจายและขยายออกไปทุกทิศทุกทาง

3.1.2 ลักษณะทางธรณีวิทยาและสมรรถนะของดิน

บริเวณพื้นที่ที่ทำการศึกษานี้ทั้งหมด เกิดจากการทับถมของตะกอนที่น้ำทะเล น้ำกร่อย และน้ำจืดพามาทับถม ซึ่งเกิดในยุคซาโลซีน (Halocene) หรือยุคควอเทอร์นารีตอนปลาย (Late Quaternary) เมื่อ 2-3 ล้านปีมาแล้ว ดังนั้นดินในบริเวณนี้จึงเกิดจากตะกอนที่มีอายุมาก วัตถุต้นกำเนิดดินจึงสามารถแบ่งออกเป็นพวกใหญ่ ๆ คือ วัตถุที่น้ำทะเลพามาทับถม (Marine Sediments) วัตถุที่น้ำกร่อยพามาทับถม (Blackish-sediments) และวัตถุที่น้ำจืดพามาทับถม (Alluvium) นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งย่อยออกไปได้ตามระยะเวลาที่วัตถุเหล่านั้นถูกพามาทับถม ทั้งที่ทับถมในอดีตและเพิ่งทับถมเมื่อไม่นานมานี้ (สวาท เสนาณรงค์, 2516: 44-54)

ดังนั้นวัตถุต้นกำเนิดดินที่พบในบริเวณนี้ จะให้เนื้อดินเป็นดินเหนียวหรือร่วนเหนียว มีสีเทาเข้ม หรือสีดำ ลึก ซึ่งลักษณะของดินดังกล่าวเกิดจากการพามาทับถมของ

แม่น้ำ ปฏิภานของดินจะเป็นกลางถึงกรดจัด ความเป็นกรดจัดของดินเกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินที่ถูกพามาทับถมโดยน้ำกร่อย ดังนั้นภายใต้สภาพทางธรณีวิทยาของพื้นที่ซึ่งเคยมีน้ำทะเลท่วมถึง และมีตะกอนน้ำกร่อยที่มีอายุมาก ในชั้นล่างของดินบางประเภทอาจพบผลึกของสารยิปซัม ซึ่งเกิดจากปฏิภานของสารซัลเฟตกับแคลเซียมคาร์บอเนตที่ละลายมากับน้ำ

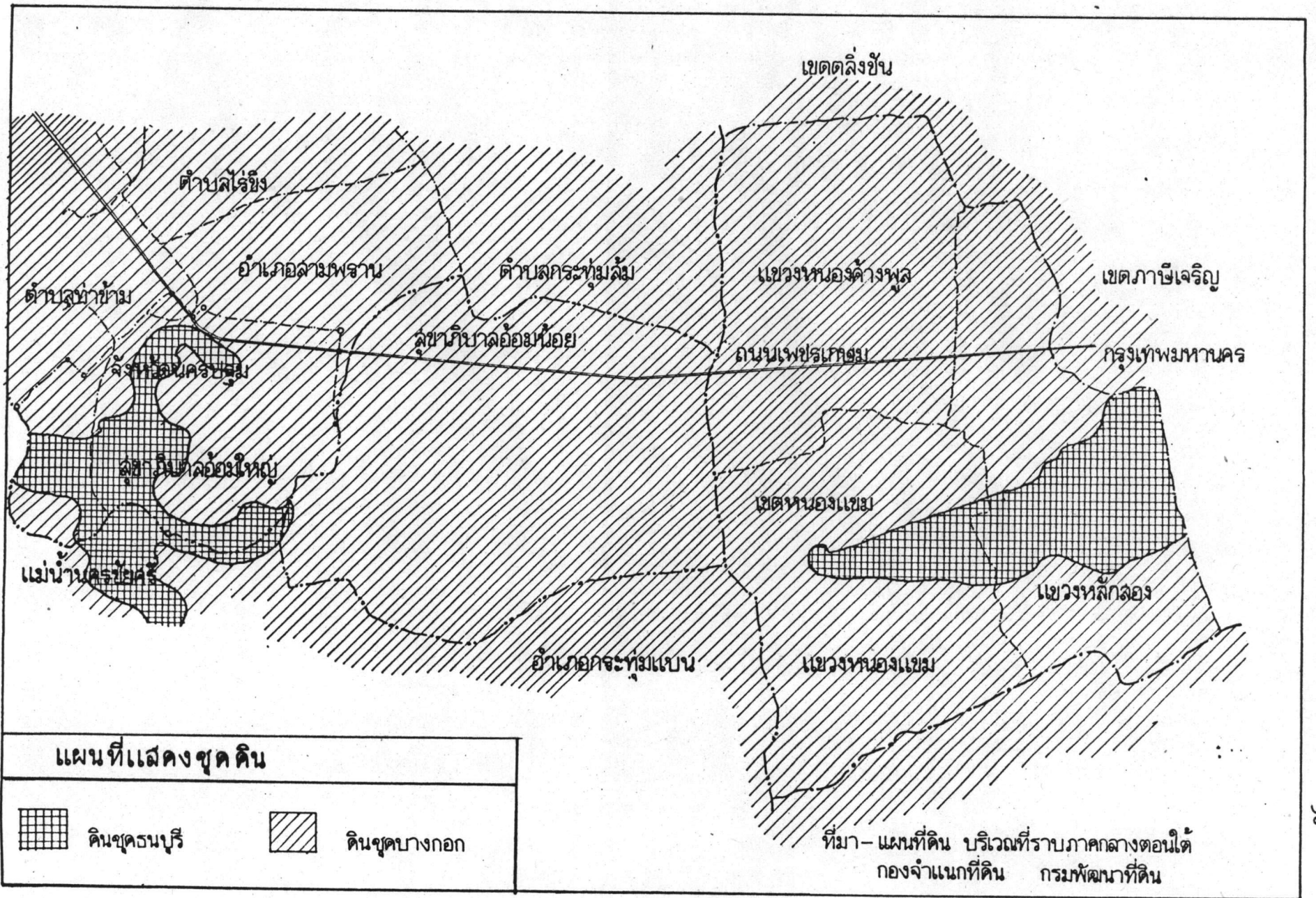
สภาพพื้นที่ทางธรณีวิทยาประเภทนี้ ทำให้มีน้ำท่วมในช่วงฤดูฝน ฤดูแล้งดินจะแห้ง ผิวหน้าดินจะแตกเป็นรอยลึก เมื่อดินเปียกก็จะกลับขยายตัว

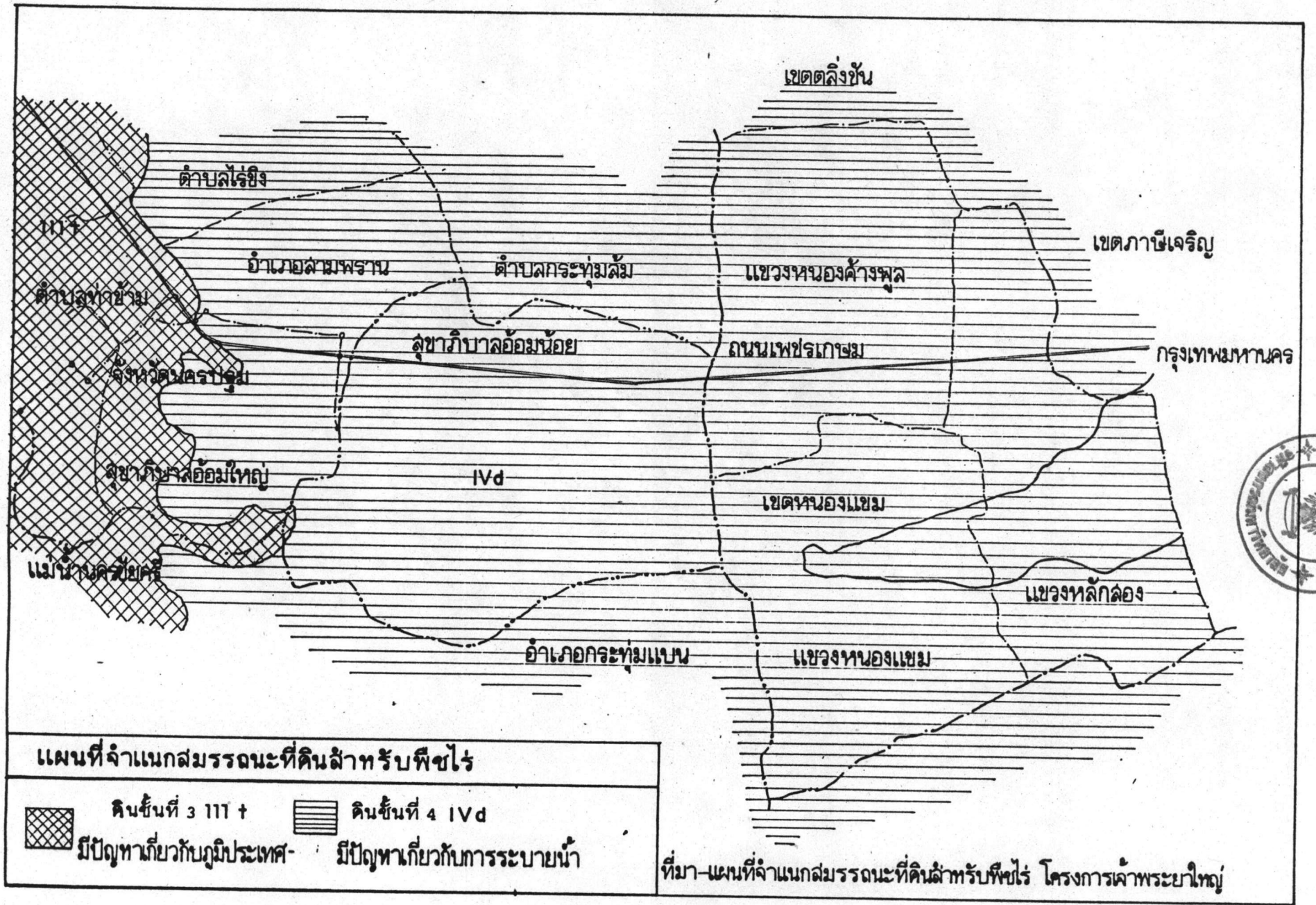
ส่วนในเรื่องของสมรรถนะของดิน กองสำรวจดิน กรมพัฒนาที่ดิน ได้ทำรายงานการสำรวจความเหมาะสมของดิน ฉบับที่ 189 และฉบับที่ 311 ซึ่งเป็นรายงานการสำรวจดินจังหวัดชลบุรี นนทบุรี กรุงเทพมหานคร สมุทรสาคร และสมุทรปราการ กับรายงานการสำรวจดินจังหวัดนครปฐม รวมทั้งมีการจัดทำแผนที่จำแนกสมรรถนะที่ดินสำหรับพืชไร่และจำแนกความเหมาะสมของที่ดินสำหรับนาข้าว ซึ่งพื้นที่ที่ทำการศึกษาจัดอยู่ในส่วนหนึ่งที่ครอบคลุมอยู่ในรายงานการสำรวจ จึงสามารถจำแนกชุดดินและสมรรถนะดินเป็นประเภทต่าง ๆ อย่างคร่าว ๆ ได้ดังนี้

ดินชุดบางกอก เป็นดินที่พบในที่ราบห่างจากฝั่งทะเลน้ำท่วมไม่ถึง สภาพพื้นที่เกือบราบเรียบ เป็นดินลึก มีความสามารถในการอุ้มน้ำสูง การระบายน้ำเลว น้ำจึงซึมผ่านได้ช้า มีเนื้อดินเป็นดินเหนียวหรือดินเหนียวปนซิลต์ สีพื้นเป็นสีเทาเข้มถึงสีน้ำตาลเข้มปนเทา มีจุดประสีน้ำตาลแก่หรือสีแดงปนเหลือง ปฏิภานของดินเป็นกรดเล็กน้อยถึงปานกลาง จัดเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ค่อนข้างสูงไม่มีข้อจำกัดที่รุนแรง ดังนั้นในการจำแนกความเหมาะสมของดินตามสภาพการใช้ประโยชน์สำหรับการปลูกข้าว จึงจัดอยู่ในดินชั้นที่ 1 (P-I) โดยมากใช้ปลูกข้าวและพืชที่ต้องการน้ำมาก เพราะชั้นน้ำใต้ดิน ถ้ามีน้ำเพียงพอสามารถปลูกข้าวครั้งที่สองในฤดูแล้งได้ สำหรับพืชไร่ ความเหมาะสมของดินจัดอยู่ในชั้นที่ 4 (U-IVa) คือ แทบจะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการชะล้างพังทลายของชั้นดิน แต่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับการระบายน้ำเพราะเป็นดินเหนียว ซึ่งจะเป็อันตรายแก่รากพืช จึงมีข้อจำกัดในการเลือกชนิดของพืชที่ปลูก สำหรับการทำสวนผลไม้ จัดอยู่ในดินชั้นที่ 2 (T-IIa) คือมีความเหมาะสมในการทำสวนผลไม้ แต่มีข้อจำกัดในเรื่องการระบายน้ำ จึงทำให้ผลผลิตลดลงในช่วงที่มีฝนตกมากที่สุด

ดินชุดธนบุรี เกิดจากตะกอนลำน้ำที่พัดพามาทับถม พบในที่ราบใกล้ฝั่งแม่น้ำ สภาพพื้นที่ราบเรียบ เป็นดินลึก มีการระบายน้ำค่อนข้างเร็ว ความสามารถในการอุ้มน้ำสูง ดินสามารถให้น้ำซึมผ่านไปได้ช้า ลักษณะของเนื้อดินเป็นดินเหนียวหรือดินเหนียวปนซิลต์ สีพื้น เป็นสีน้ำตาลมีจุดประสีขาว มีปฏิกริยาเป็นกรดเล็กน้อยถึงกรดจัด เป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง เหมาะสมสำหรับการทำสวนผลไม้และปลูกผัก บางแห่งใช้ปลูกพืชไร่และระหว่างร่องใช้ปลูกข้าว ซึ่งการยกร่องช่วยให้การระบายน้ำของดินดีขึ้น และการนำดินเลนในห้องร่องมาใส่ไว้บนดินชั้นบนเป็นการช่วยเพิ่มอินทรีย์วัตถุในดิน ดังนั้นความเหมาะสมของดินสำหรับการปลูกข้าว จึงจัดอยู่ในดินชั้นที่ 5 (P-Vt) เนื่องจากเป็นดินยกร่องใช้ปลูกไม้ผลและสวนผัก ซึ่งลักษณะพื้นที่จึงเป็นข้อจำกัดในการทำนาและสำหรับความเหมาะสมต่อการปลูกพืชไร่ จัดอยู่ในชั้นที่ 3 (U-IIIt) เพราะมีปัญหาคือในเรื่องภูมิประเทศในบางบริเวณที่ติดกับชายฝั่งทะเล ในฤดูแล้งเมื่อระดับน้ำในแม่น้ำลำคลองต่ำลง น้ำเค็มจะไหลเข้ามาในยกร่อง เกิดความเสียหายแก่พืชที่ปลูก แต่สำหรับการใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำสวนผลไม้ จัดเป็นดินชั้นที่ 2 (T-IIIt) ซึ่งมีความเหมาะสมเช่นเดียวกับดินชุดบางกอก แต่มีข้อจำกัดในเรื่องความเสียหายจากการอุทกน้ำท่วม

กล่าวโดยสรุปแล้วดินในบริเวณที่ทำการศึกษาเป็นดินที่เหมาะสมแก่การปลูกข้าว บริเวณดังกล่าวจึงเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญมาแต่โบราณ แม้ปัจจุบันการปลูกข้าวบริเวณนี้จะลดน้อยลง เพราะปัจจัยอื่นมาผลักดัน แต่ก็ยังมีชาวบ้านบางส่วนยังทำนาอยู่และปริมาณการผลิตต่อไร่ก็ค่อนข้างสูง นอกจากนี้ดินบริเวณดังกล่าวก็ยังเหมาะแก่การปลูกไม้ผลและพืชผักชนิดต่าง ๆ อีกหลายอย่าง ผลผลิตผลไม้จากบริเวณนี้สามารถส่งไปหล่อเลี้ยงประชากรในกรุงเทพมหานครได้เป็นอย่างมาก ปัจจุบันยังมีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งคือ การปลูกกล้วยไม้ เพื่อส่งเป็นสินค้าออกไปยังยุโรป อเมริกาและญี่ปุ่น ถ้าพื้นที่บริเวณนี้ถูกรุกกล้าเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยหรือประกอบกิจกรรมอื่นนอกจากการเกษตรจนหมดแล้ว ก็จะมีผลทำให้ประเทศไทยขาดแคลนแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งรวมไปถึงรายได้ที่สำคัญของประเทศส่วนหนึ่งก็จะลดน้อยลงไปด้วยเช่นกัน

3.1.3 ลักษณะภูมิอากาศและพืชพรรณธรรมชาติ

สภาพภูมิอากาศบริเวณภาคกลางและจังหวัดโดยรอบกรุงเทพฯ ฯ ทั้งหมดจัดอยู่ในประเภททุ่งหญ้าเมืองร้อน (Tropical Savanna Climate) ลักษณะอากาศโดยทั่วไปจึงเป็นแบบร้อนและชุ่มชื้นมีฝนตกชุกในฤดูร้อน แห้งแล้งในฤดูหนาว มีอุณหภูมิสูงเกือบตลอดปี อยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุม ในช่วงเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม จะอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ช่วงนี้จึงมีอากาศร้อนชุ่มชื้นและฝนตกชุก ฝนจะตกมากในเดือนสิงหาคมและกันยายน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 1,500 มิลลิเมตร (60 นิ้ว) ต่อจากนั้นจะเป็นฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือหรือฤดูหนาว อยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ ฝนจะตกน้อยลง อากาศเย็นและแห้งแล้ง ความแตกต่างของอุณหภูมิระหว่างฤดูร้อนและฤดูหนาวไม่มากนัก การผันแปรของอุณหภูมิมีน้อย อุณหภูมิเฉลี่ยในฤดูร้อนประมาณ 28.5 องศาเซลเซียส ฤดูหนาวจะลดต่ำลงเฉลี่ยประมาณ 25.8 องศาเซลเซียส และลดต่ำสุดในเดือนมกราคม เฉลี่ยประมาณ 20.4 องศาเซลเซียส

ลักษณะภูมิอากาศดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้บริเวณนี้ประกอบอาชีพการเพาะปลูกพืชพันธ์ต่าง ๆ เช่น การทำนา ทำสวนผลไม้ สวนผัก และไม้ดอกไม้ประดับมาแต่โบราณ

สำหรับพืชพรรณธรรมชาติ โดยทั่วไปจะมีลักษณะเป็นป่าโปร่ง และป่าเบญจพรรณ จะมีทุ่งหญ้าขึ้นสลับปะปนกัน ส่วนบริเวณที่อยู่ใกล้ทะเลหรือบางส่วนของที่มีน้ำทะเลท่วมถึงก็จะพบป่าชายเลน ส่วนมากในฤดูฝนอากาศชุ่มชื้นและมีปริมาณน้ำฝนมาก ที่ซึ่งเจริญพันธุ์อย่างรวดเร็ว แต่พอถึงฤดูแล้งต้นไม้มักจะตายหรือบางชนิดก็ผลัดใบ ส่วนมากแล้วพืชพรรณในบริเวณนี้จะถูกหักร้างฉางพง เพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตร จึงทำให้พืชพรรณธรรมชาติลดน้อยลง บางชนิดได้สูญพันธุ์ไปแล้ว ในขณะที่มีการนำพันธุ์พืชเพื่อการเกษตรเข้ามาปลูกแทน นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยย่านชุมชน โรงงานอุตสาหกรรม และเพื่อประโยชน์อื่น ๆ อีก จึงทำให้พื้นที่นี้ในปัจจุบันไม่ค่อยปรากฏลักษณะของพืชพรรณธรรมชาติอย่างชัดเจน บริเวณบางแห่งที่ถูกทิ้งไว้นาน ๆ ก็จะกลายสภาพเป็นทุ่งหญ้าขึ้นมา อันเป็นสภาพพืชพรรณธรรมชาติของบริเวณนี้ชนิดหนึ่ง

3.1.4 ลักษณะการระบายน้ำและแหล่งน้ำที่สำคัญ

แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน ถึงแม้ว่า แม่น้ำทั้งสองสายจะไม่ได้ไหลผ่านพื้นที่โดยตรง แต่ก็มีคลองหลายสายที่เชื่อมโยงถึงกันและติดต่อกันเข้ามาในพื้นที่นี้ ทั้งนี้เพราะลักษณะภูมิประเทศซึ่งเป็นที่ราบขนาดใหญ่ต่อเนื่องกันแล้วค่อย ๆ ลาดลงสู่ทะเล จึงทำให้เกิดลำคลองขึ้น นอกจากนี้ก็มีโครงข่ายของคลองหลายสายที่เชื่อมระหว่างแม่น้ำทั้งสองสาย ทั้งที่เป็นคลองธรรมชาติและคลองที่ขุดขึ้น เพื่อนำน้ำจืดมาใช้ในการเพาะปลูก คลองเหล่านี้นอกจากจะช่วยในการระบายน้ำแล้ว ยังใช้ในการชลประทานและการคมนาคมด้วย คลองที่สำคัญได้แก่ คลองมหาชัย คลองพิทยาลงกรณ์ ซึ่งเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นเขตที่ต่อเนื่องกับบริเวณที่ศึกษา นอกจากนี้ในบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงก็ยังมีคลองกำเนินสะควกและคลองสุนัขหอน ซึ่งเชื่อมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง ด้วยเหตุนี้จึงมีน้ำในแม่น้ำลำคลองไหลตลอดปี สำหรับปริมาณของน้ำขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนและปริมาณของน้ำที่ผันมาจากเขื่อนเจ้าพระยาและเขื่อนวชิราลงกรณ์ สำหรับในเขตร่มน้ำท่าจีน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งทางด้านตะวันตกของที่ราบลุ่มภาคกลางตอนใต้แห่งนี้ นอกจากทางน้ำธรรมชาติแล้วยังมีทางน้ำที่มีการขุดขึ้น เพื่อระบายไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของพื้นที่ จึงเป็นประโยชน์ต่อการคมนาคมและการชลประทานเพื่อการเกษตร สำหรับลักษณะและทิศทางการระบายน้ำในเขตร่มน้ำท่าจีนจะมีความสัมพันธ์กับลักษณะภูมิประเทศ เพราะโดยธรรมชาติ น้ำจะไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ ซึ่งสภาพภูมิประเทศของลุ่มน้ำท่าจีน มีลักษณะลาดเอียงเล็กน้อยทางตะวันตกเฉียงเหนือ ลงสู่ทางตะวันออกเฉียงใต้และทางใต้ ทิศทางการไหลจึงสัมพันธ์กับความลาดเอียงของภูมิประเทศ ซึ่งส่วนมากเป็นที่ราบและที่ราบลุ่ม ทำให้ฤดูฝนในบางปีมีการระบายน้ำไม่ทันเนื่องจากปริมาณน้ำสูงมาก จึงเกิดน้ำท่วมในบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำทั้งสองฝั่งและที่ราบลุ่มทั่วไป ถ้าช่วงที่มีน้ำมากตรงกับช่วงที่น้ำทะเลหนุนจะทำให้มีน้ำท่วมในบางส่วนของพื้นที่ด้วย เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตรและความไม่สะดวกในการคมนาคม ขณะเดียวกันในฤดูแล้งปริมาณน้ำในแม่น้ำลกระด้างลง ทำให้น้ำเค็มจากอ่าวไทยไหลย้อนเข้ามาทางแม่น้ำ หากความเสียหายให้แก่พืชผักผลไม้ รวมทั้งพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำด้วย นอกจากนี้ยังมีผลไปถึงการขาดแคลนน้ำจืดสำหรับอุปโภคและบริโภคของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำด้วย

ปัจจุบัน ลำคลองบางสายไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ เช่น คลองอ้อมใหญ่ ซึ่งไหลผ่านเขตสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ แต่เมื่อระยะ 20 ปีที่แล้ว ราษฎรในบริเวณใกล้เคียง สามารถใช้น้ำจากแหล่งน้ำนี้เพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตรกรรมได้ เหตุที่ทำให้ น้ำ คลองเกิดปัญหาน้ำเสียนั้น เนื่องจากโรงงานในบริเวณใกล้เคียงปล่อยสารเคมีลงสู่ลำคลอง โดยไม่มีบ่อพักน้ำเสียเอาไว้ก่อน หรือบางโรงงานมีบ่อพักน้ำเสียแต่กลับใช้ประโยชน์ในด้าน อื่น เช่น เป็นบ่อเลี้ยงปลา แล้วดมในเวลาต่อมา เพื่อใช้ขยายพื้นที่ของโรงงาน ราษฎร ได้รับความเสียหายทั้งจากผลผลิตทางการเกษตรและการที่ต้องซื้อน้ำประปาเพื่อใช้ในการ อุปโภคบริโภคแทนน้ำจากลำคลอง ทำให้สิ้นเปลืองและได้รับความเดือดร้อน ขณะเดียวกัน ความช่วยเหลือจากรัฐไม่เพียงพอ เพราะเกิดการรั่วไหลของงบประมาณ ซึ่งปัญหานี้ควรที่ ทางอำเภอกับกระทรวงอุตสาหกรรมจะให้พิจารณาแก้ไขปรับปรุง โดยให้ทางโรงงานจัดทำ บ่อพักน้ำเสีย และติดตั้งเครื่องกรองน้ำเสีย เพื่อให้สารเคมีและกรดต่าง ๆ ตกตะกอนอยู่ใน บริเวณที่ทักน้ำเสีย เมื่อเป็นน้ำคือน้ำจึงให้ปล่อยออกจากโรงงานได้ (สุเทพ ชุนดอนม สมาชิกเกษตรกร หมู่ 4 สุขาภิบาลอ้อมใหญ่ สัมภาษณ์ : 16 มกราคม 2529)

3.2 ลักษณะการคมนาคมขนส่ง

การคมนาคมที่สำคัญของพื้นที่ทำการศึกษา แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

3.2.1 การคมนาคมทางน้ำ ในอดีตการคมนาคมทางน้ำมีความสำคัญมาก ทั้งนี้ เพราะสภาพพื้นที่มีโครงข่ายของแม่น้ำลำคลองหลายที่เชื่อมโยงติดต่อกันทั้งในส่วนลุ่มน้ำ เจ้าพระยาและท่าจีน มีการใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการสัญจรไปมาของประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานใน บริเวณนั้น รวมทั้งการขนส่งสินค้าผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญระหว่างจังหวัดต่าง ๆ ในภาค กลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการติดต่อกับกรุงเทพมหานคร ซึ่งในสมัยนั้นถือว่าการคมนาคมทาง น้ำเป็นรูปแบบการคมนาคมที่สำคัญ จึงมีผลไปถึงการปลูกสร้างบ้านเรือนตามแนวยาวของฝั่ง แม่น้ำลำคลอง เพราะเป็นบริเวณที่มีความสะดวกในการเข้าถึงสูงสุดในการติดต่อกับภายใน พื้นที่และชุมชนอื่น ๆ เส้นทางน้ำที่สำคัญนอกจากแม่น้ำทั้งสองสายแล้วยังมีคลองภาษีเจริญ คลองทวีวัฒนา และอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันก็ยังมี การคมนาคมขนส่งอยู่แต่บางคลองก็ตื้นเขิน หรือเน่าเสียจนไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ใด ๆ ได้เลย

3.2.2 การคมนาคมทางถนน เมื่อมีการตัดถนนผ่านพื้นที่ ทำให้มีความสะดวก รวดเร็วในการติดต่อและการขนส่งสินค้า การคมนาคมทางน้ำจึงลดความสำคัญลง เปลี่ยนไปใช้เส้นทางถนนแทน ซึ่งเป็นสื่อกลางในการนำความเจริญจากเมืองออกมาสู่พื้นที่ ขณะเดียวกันก็นำผลผลิตทางการเกษตรจากพื้นที่เข้าไปขายในเมือง เส้นทางคมนาคมที่สำคัญในบริเวณนี้ ได้แก่

ก) ถนนเพชรเกษม เป็นถนนสายประธานของพื้นที่นี้ สร้างในปี พ.ศ. 2484 โดยความร่วมมือจากรัฐบาลญี่ปุ่น เริ่มจากกรุงเทพมหานครไปยังภาคใต้ เป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 มีระยะทางทั้งสิ้น 1,407 กิโลเมตร ซึ่งเป็นทางหลวงที่มีระยะทางยาวที่สุด และเป็นส่วนหนึ่งของทางหลวงสายเอเชียที่ติดต่อกับประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์ โดยแต่เดิมถนนสายนี้เป็นถนนดินลูกรัง ต่อมาเปลี่ยนเป็นถนนลาดยาง มีสองช่องทางเดินรถ ในปี 2514 ถนนสายนี้ได้ขยายเพิ่มเป็นสี่ช่องทางเดินรถ ผลจากการสร้างถนนสายนี้ ซึ่งเป็นสายแรกที่เชื่อมโยงการคมนาคมจากกรุงเทพมหานครกับจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคใต้และภาคตะวันตก ทำให้การขยายตัวของชุมชนเปลี่ยนจากตามแนวลำคลองไปเป็นบริเวณริมฝั่งถนน เพราะสามารถเดินทางไปได้สะดวกและรวดเร็วกว่า ดังนั้นบริเวณที่มีการตัดถนนผ่าน จะมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเป็นที่พักอาศัยมากขึ้น และขยายเป็นย่านชุมชนที่สำคัญคือไปตามแนวโครงข่ายของถนน ถ้าถนนสายใหม่มีการปรับสภาพพื้นผิวกว้างขึ้นและดีขึ้น การใช้ที่ดินบริเวณโดยรอบก็หนาแน่นขึ้น

ข) ถนนเศรษฐกิจ 2 เป็นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3190 แยกจากถนนเพชรเกษมตรงทางแยกสุขาภิบาลอันน้อย หลักกิโลเมตรที่ 25 เป็นเส้นทางเข้าสู่อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร มีระยะทาง 21 กิโลเมตร จากถนนเพชรเกษมถึงตลาดมหาชัย เป็นถนนที่ทำหน้าที่กระจายการคมนาคมขนส่งจากถนนเพชรเกษมเข้าไปในตัวเมืองผ่านย่านพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรมที่สำคัญ จึงเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าและวัตถุดิบไปป้อนตลาดและโรงงาน รวมทั้งการกระจายการสัญจรในเขตภายในไปสู่บริเวณภายนอก ช่วยให้เกิดความคล่องตัวในการติดต่อกันยิ่งขึ้น เพราะมีถนนสายย่อยเชื่อมระหว่างถนนสายนี้กับชุมชนอีกมาก

ก) ถนนพุทธมณฑลสาย 4 และสาย 5 เป็นถนนที่เชื่อมระหว่างถนนเพชรเกษมกับถนนนครชัยศรี-ปิ่นเกล้า ตรงทางแยกพุทธมณฑล หลักกิโลเมตรที่ 23 และหลักกิโลเมตรที่ 25 ถนนทั้งสองสายนี้ช่วยระบายการจราจรบนถนนเพชรเกษม และเป็นเส้นทางสัญจรของชุมชนกับพื้นที่ที่ต่อเนื่อง

ข) ถนนสายย่อย เป็นถนนที่แยกจากถนนเพชรเกษม ถนนเศรษฐกิจ 1 และถนนพุทธมณฑลสาย 4, 5 ติดต่อไปยังเขตชุมชนที่อยู่ภายในพื้นที่ ทั้งในส่วนที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย โรงงานอุตสาหกรรม และอาคารสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ รวมทั้งพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อเป็นเส้นทางผ่านของการสัญจรและการขนส่งสินค้า ซึ่งในบางท้องที่ก็ยังมีติดต่อกันไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านหรือตำบลที่อยู่ห่างไกลซึ่งถนนในชุมชนบางสายก็ใช้ได้บางฤดูกาล ทำให้ไม่สะดวกในการเดินทางติดต่อกัน

จ) ถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ถนนสายนี้คนทั่วไปมักจะเรียกว่าถนนพุทธมณฑล แม้ถนนสายนี้จะอยู่นอกเขตที่ทำการศึกษา แต่ก็มีถนนหลายสายที่ตัดผ่านบริเวณที่ทำการศึกษา เชื่อมต่อกับถนนพุทธมณฑล ถนนสายนี้จึงมีส่วนอย่างสำคัญต่อการเดินทางของผู้คนในเขตที่ทำการศึกษาเข้าสู่กรุงเทพฯ ปัจจุบันจึงเกิดหมู่บ้านจัดสรรและย่านการค้าเกิดขึ้นมากมาย และจะเป็นเส้นทางอีกสายหนึ่งที่จะกระจายความเจริญออกมาสู่เขตชานเมือง และพื้นที่ต่อเนื่องเช่นเดียวกัน

สรุปจากเส้นทางดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการคมนาคมทางถนนมีบทบาทและความสำคัญต่อการขนส่งทั้งผู้โดยสารและสินค้า จึงก่อให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจต่อพื้นที่ที่ศึกษา เพราะเป็นเส้นทางผ่านที่สำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ในแผนการปรับโครงสร้างระบบการขนส่งและการสื่อสาร ที่ได้กล่าวสรุปถึงแผน 1 - แผน 5 ว่า "เพื่อเป็นบริการสนับสนุนระบบการผลิตและการตลาดให้เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน และเพื่อเป็นเครื่องกระจายความเจริญและผลการพัฒนาออกไปสู่ภูมิภาคและชนบทให้ทั่วถึง รัฐจึงได้มุ่งพัฒนาขยายโครงข่ายของการขนส่งทางบก โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบถนนเป็นหลัก"

3.3 ลักษณะของการจราจร

ปริมาณการจราจรบนเส้นทางคมนาคมของยานพาหนะที่แล่นผ่านตามถนนสายต่าง ๆ ในพื้นที่จะแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาด้านระดับความเป็นเมือง (degree of urbanization) ซึ่งจะพบว่าลักษณะการจราจรจะหนาแน่นในกรุงเทพมหานครและลปริมณฑลตามระยะทางในเขตชานเมือง นอกจากนี้ในบริเวณศูนย์กลางที่เป็นที่ตั้งของชุมชนจะมีปริมาณการจราจรสูงกว่าบริเวณโดยรอบ

สำหรับพื้นที่ที่ทำการศึกษา จะมีระยะทางตามความยาวของถนนเพชรเกษมตั้งแต่หลักกิโลเมตรที่ 23 ถึงหลักกิโลเมตรที่ 29 รวมประมาณ 6 กิโลเมตร ซึ่งงานการสำรวจขนาดการจราจร (Traffic volum) ของกรมทางหลวง ให้นับปริมาณการจราจรในแต่ละช่วงของพื้นที่ ซึ่งพอที่จะนำมาปรับเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาได้ตามตาราง

ตาราง 1 แสดงปริมาณการจราจรบนเส้นทางถนนเพชรเกษมและถนนสายธนบุรี-ปากท่อ
(จำนวนคันต่อวัน)

ชื่อเส้นทาง/ท.ศ.	2519 จำนวน คัน/วัน	2520 จำนวน คัน/วัน	2521 จำนวน คัน/วัน	2522 จำนวน คัน/วัน	2523 จำนวน คัน/วัน
เพชรเกษม : ช่วง หนองแขม-อ้อมน้อย	18,507	17,848	19,659	33,656	21,392
เพชรเกษม : ช่วง อ้อมน้อย-อ้อมใหญ่	17,931	16,893	17,869	19,463	17,644
สายธนบุรี-ปากท่อ	6,602	6,753	7,677	8,527	9,305

ที่มา : หน่วยสถิติ กรมทางหลวง

จากตาราง แสดงถึงปริมาณการจราจรในพื้นที่ศึกษาตั้งแต่ปี 2519 ถึงปี 2523 โดยไม่ได้แยกประเภทของยานพาหนะ จะพบว่าช่วงระยะทางหนองแขม-อ้อมน้อย จะมีปริมาณการจราจรสูงกว่าช่วงอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ในทุก ๆ ปี ทั้งนี้เป็นเพราะช่วงหนองแขม-อ้อมน้อย เป็นระยะทางที่อยู่ติดกับกรุงเทพมหานคร การจราจรจากกรุงเทพ ฯ ก็จะแพร่กระจายออกไปยังเขตชานเมืองและพื้นที่ต่อเนื่อง การจราจรจึงหนาแน่น ยิ่งสุขาภิบาลอ้อมน้อย เป็นย่านอุตสาหกรรมที่สำคัญ ทำให้มีการขนส่งสินค้าและวัตถุดิบรวมทั้งคนงานติดต่อกับกรุงเทพมหานคร สำหรับช่วงอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ปริมาณการจราจรลดลงเพราะมีระยะทางที่ห่างออกไป และมีทางแยกเข้าถนนสายอื่น เช่น ถนนเศรษฐกิจ 1 ซึ่งเป็นถนนที่แยกเข้าไปสุขาภิบาลอ้อมน้อย ปริมาณการจราจรที่เหลือจึงเป็นเฉพาะที่จะผ่านไปยังจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้เท่านั้น ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องใช้เส้นทางเพชรเกษมแต่เพียงสายเดียว อาจจะไปใช้เส้นทางอื่นเช่น ถนนสายธบุรี-ปากท่อ เป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 35 จากกรุงเทพมหานครตัดผ่านสมุทรสาครและสมุทรสงคราม ถึงอำเภopakท่อ ราชบุรี มีความยาวตลอดสาย 84 กิโลเมตร ซึ่งช่วยย่นระยะทางระหว่างกรุงเทพมหานครกับภาคใต้ได้ 100 กิโลเมตร ทำให้การเดินทางสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้นโดยมีปริมาณการจราจรบนถนนสายธบุรี-ปากท่อนี้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะต่อไปการขนส่งสินค้าและวัตถุดิบต่าง ๆ จากภาคใต้ไปสู่ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงใต้โดยผ่านทางด่วนพิเศษสายควาจะนอง

ตาราง 2 แสดงปริมาณการจราจรเปรียบเทียบระหว่างถนนเพชรเกษมและถนนนครชัยศรี-
ปิ่นเกล้า

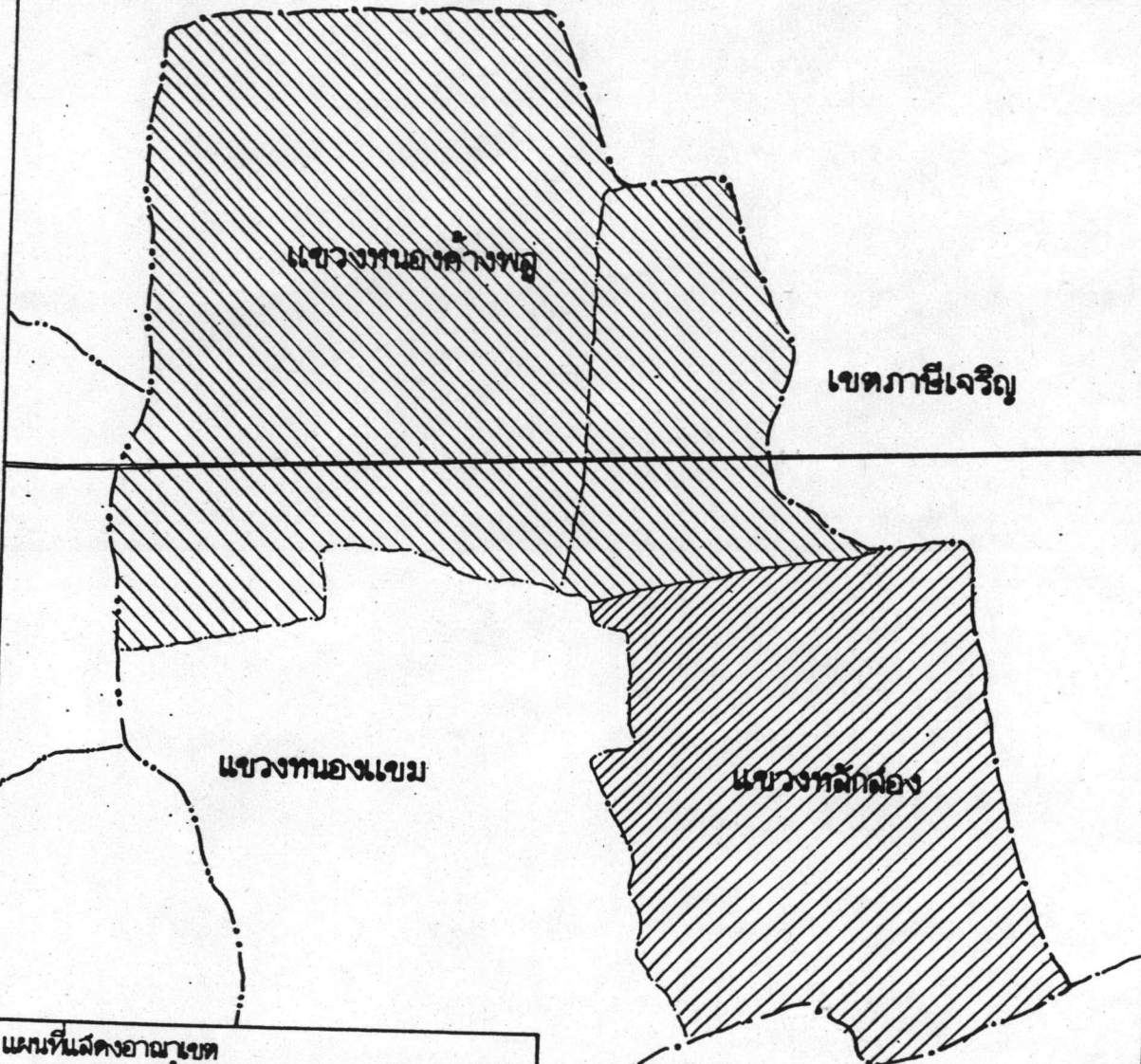
(จำนวนคันต่อวัน)

ชื่อเส้นทาง/พ.ศ.	2527 จำนวน คัน/วัน	2528 จำนวน คัน/วัน	เปลี่ยนแปลง
เพชรเกษม : ช่วงกรุงเทพ-สมุทรสาคร	38,843	31,432	-7,411
เพชรเกษม : ช่วงสมุทรสาคร-นครปฐม	24,844	23,952	- 892
นครชัยศรี-ปิ่นเกล้า	8,666	17,994	9,328

ที่มา : หน่วยสถิติ กรมทางหลวง

นอกจากถนนสายธนบุรี-ปากท่อแล้ว ในปี 2527 ได้มีการเปิดเส้นทางใหม่อีกสาย
หนึ่งคือ ถนนนครชัยศรี-ปิ่นเกล้า ซึ่งเป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 338 มีระยะทางจาก
ทางแยกนครชัยศรีถึงสะพานปิ่นเกล้าประมาณ 34 กิโลเมตร ในปีแรกที่เปิดใช้เส้นทางมี
ปริมาณการจราจรบนถนนสายนี้ 8,666 คัน/วัน และเพิ่มเป็น 17,994 คัน/วัน ในปี 2528
จะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลาเพียงปีเดียวมีปริมาณการจราจรเพิ่มสูงขึ้นมาก ทำให้ปริมาณ
การจราจรของถนนเพชรเกษมช่วงกรุงเทพมหานคร-สมุทรสาคร และสมุทรสาคร-นครปฐม
มีปริมาณลดลง นอกจากนี้บนเส้นทางนครชัยศรี-ปิ่นเกล้า ยังมีทางแยกเชื่อมต่อไปยังจังหวัด
ต่าง ๆ ในภาคตะวันตกและภาคใต้ รวมทั้งเชื่อมกับถนนวงแหวนของกรุงเทพมหานครด้วย
ตลอดจนมีเส้นทางตัดออกไปยังถนนเพชรเกษมตามถนนทุกสายต่าง ๆ และภาคเหนือ
ภาคอีสานโครงข่ายของถนนทุกสายจึงเชื่อมโยงถึงกันได้ตลอด ด้วยเหตุนี้ ทำให้การคมนาคม
ขนส่งทุกประเภทที่ติดต่อระหว่างกรุงเทพและปริมณฑล รวมทั้งจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันตก
และภาคใต้ นิยมมาใช้เส้นทางสายนี้กันมาก ทำให้ถนนสายนี้เป็นเส้นทางที่รองรับการสัญจร
แทนถนนเพชรเกษมในอนาคตมากขึ้น

ลักษณะการขยายตัวของความเป็นเมืองในเขตชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

แผนที่แสดงอาณาเขต
- แขวงหนองค้างพลู   - แขวงหลักสี่   N
มาตราส่วน 1 : 20,000   S

จากโครงข่ายของเส้นทางคมนาคมสายต่าง ๆ ดังกล่าว ที่เชื่อมโยงติดต่อกัน นั้น เมื่อพิจารณาจากปริมาณการจราจรแล้ว จะพบว่าเส้นทางโคที่สะดวกและช่วยย่นระยะทางย่อมกลายเป็นเส้นทางที่มีความสำคัญต่อการคมนาคมขนส่ง เพราะก่อให้เกิดความสะดวกในการเข้าถึง ตลอดจนจะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในการใช้พื้นที่บริเวณสองข้างทาง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความจริงที่แผ่ขยายออกไปตามเส้นทางด้วยเช่นกัน

3.4 ลักษณะเฉพาะของบริเวณแต่ละแห่ง

3.4.1 แขวงหลักสองและแขวงหนองค้ำงพลู

ก) ประวัติความเป็นมา

เขตหนองแขมตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2445 มีฐานะเป็นอำเภอ แบ่งเขตการปกครองเป็น 4 ตำบล คือ ตำบลหนองแจ่ม ตำบลหนองแค ตำบลหนามแดง และตำบลหลักสอง คำว่า "หนองแขม" มีสาเหตุมาจากว่า แต่ก่อนท้องที่นี้เป็นหนองน้ำกว้างใหญ่ มีดินแขมขึ้นทั่วไป ผู้อยู่อาศัยในท้องที่กิ่งเค็ม จึงเรียกหนองน้ำนี้ว่า "หนองแขม" ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งอำเภอขึ้น ทางราชการได้เรียกชื่อตามคำเรียกของประชาชนว่า "อำเภอหนองแขม" โดยตั้งที่ว่าการอำเภอเป็นครั้งแรก ในบริเวณที่เป็นที่ตั้งตลาดหนองแขม ปัจจุบันนี้

ในปี พ.ศ. 2456 ทางราชการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งอยู่ที่บริเวณหมู่ที่ 5 ปากคลองมหาสาร ริมคลองภาษีเจริญ เพื่อสะดวกต่อการมาติดต่อของประชาชน ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามฝั่งของแม่น้ำลำคลอง และใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญ เมื่อปี พ.ศ. 2472 มีประชากรไม่หนาแน่น การปกครองไม่มีปัญหามากนัก ทางราชการจึงได้ลดฐานะลงเป็นกิ่งอำเภอให้ขึ้นอยู่กับอำเภอภาษีเจริญ ต่อมาเมื่อเมืองมีความเจริญมากขึ้น ประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นมีการคมนาคมสะดวก ทางราชการจึงได้ยกฐานะเป็นอำเภออีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2501 และกำหนดเขตการปกครองออกเป็น 3 ตำบล คือ ตำบลหนองแขม ตำบลหลักสอง และตำบลหนองค้ำงพลู เมื่อปี พ.ศ. 2515 ได้เปลี่ยนรูปแบบการปกครองเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองมากขึ้น จึงได้มีประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 335 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2515 เปลี่ยนฐานะจากอำเภอหนองแขม

เป็นเขตหนองแขม และจากการที่มีการพัฒนาของเส้นทางคมนาคมทางบก ทำให้สะดวก และประชาชนหันมานิยมใช้มากกว่าเส้นทางน้ำ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2520 จึงได้ย้ายที่ว่าการ เขตหนองแขม มาตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ริมถนนเพชรเกษม แขวงหนองค้างพลู และใช้เป็นสถานที่ ทำการตลอดมาจนปัจจุบัน

ข) การแบ่งเขตการปกครอง

เขตหนองแขมแบ่งพื้นที่การปกครองเป็น 3 แขวง มี 33 หมู่บ้าน คือ แขวงหลักสอง มี 12 หมู่บ้าน แขวงหนองค้างพลู มี 9 หมู่บ้าน และแขวงหนองแขม มี 12 หมู่บ้าน แขวงที่ทำการศึกษาครั้งนี้มีเพียงแขวงหลักสองและแขวงหนองค้างพลู รวมพื้นที่ ทำการศึกษาจำนวน 21 หมู่บ้าน

ค) สภาพที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

(1) แขวงหลักสอง

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขตหนองแขม มีพื้นที่ ทั้งหมด 17.98 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 12 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งหมดโดยเฉลี่ย 26,574 คน มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดต่อกับเขตคลังชั้น และเขต ภาษีเจริญ
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดต่อกับเขตบางขุนเทียน
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดต่อกับเขตภาษีเจริญ
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดต่อกับแขวงหนองค้างพลู และ แขวงหนองแขม

(2) แขวงหนองค้างพลู

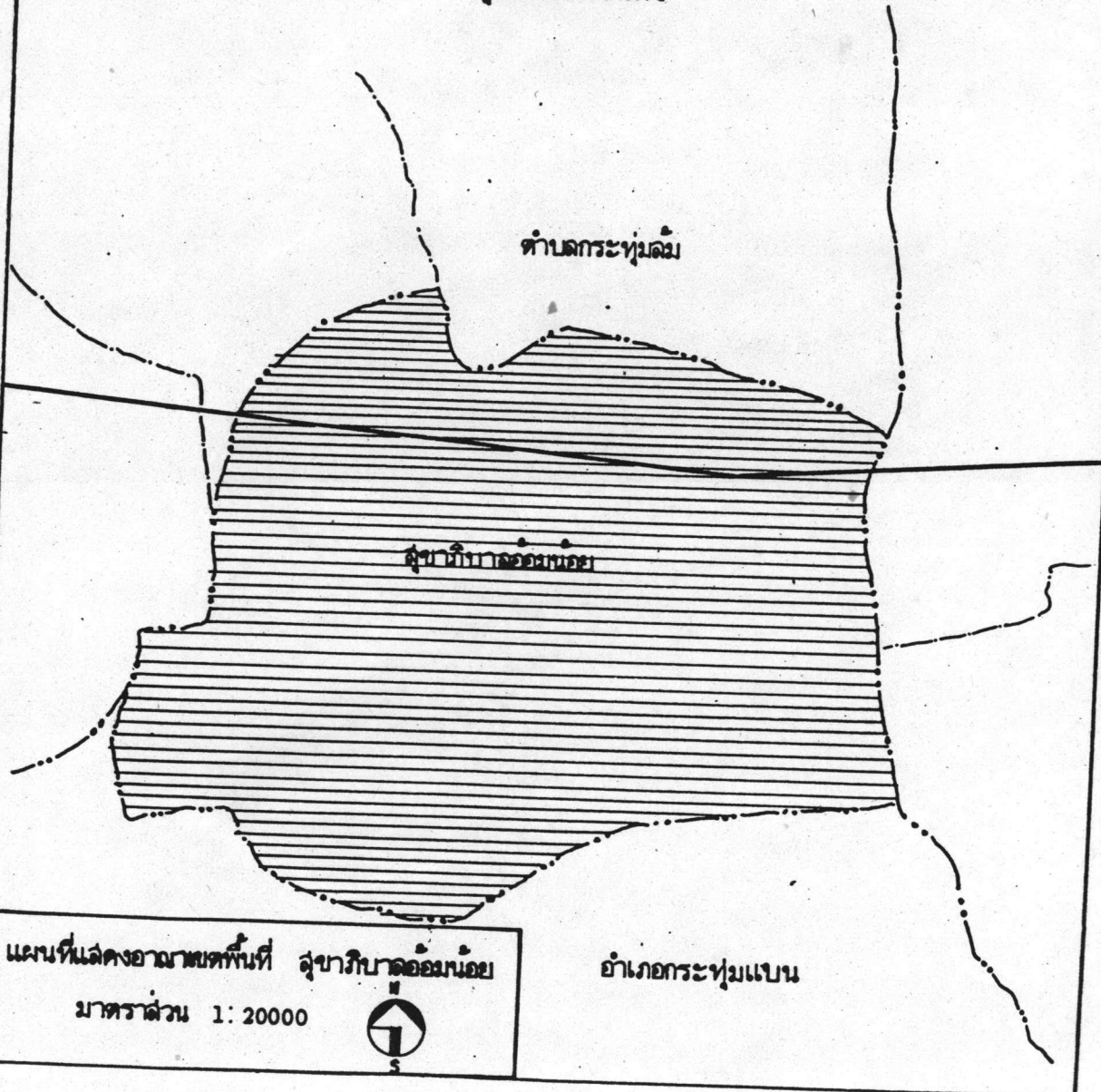
ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขตหนองแขม มีพื้นที่ทั้งหมด 14.81 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งหมดในปี พ.ศ. 2528 โดยเฉลี่ย 13,571 คน มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดต่อกับเขตคลังชั้น
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดต่อกับแขวงหนองแขม
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดต่อกับแขวงหลักสอง และเขต ภาษีเจริญ
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดนครปฐม

ง) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ในระยะแรก ชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานอย่างเบาบาง และกระจายอยู่ทั่วไปเช่นเดียวกับในเขตชนบท โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของชุมชน ประชากรตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพหลักคือการเกษตรกรรม ซึ่งต้องอาศัยแหล่งน้ำเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงพบว่าบ้านเรือนจะอยู่ใกล้กับแม่น้ำลำคลอง เพื่อให้ประโยชน์ทางด้านอุปโภค บริโภค เกษตรกรรม และการคมนาคม ต่อมาเมื่อกรุงเทพฯ มีความเจริญมากขึ้น และมีขนาดการขยายตัวอย่างรวดเร็วตามเส้นทางคมนาคมทางถนนบริเวณชุมชนดังกล่าวซึ่งเป็นเขตชั้นนอกที่มีพื้นที่ติดต่อกับจึงเป็นแหล่งรองรับการขยายตัวที่สำคัญ และเป็นปัจจัยผลักดันให้มีการอพยพของประชากรย้ายถิ่นจากเขตภายในที่มีความหนาแน่นไปสู่เขตที่เบาบางกว่า ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพการตั้งถิ่นฐานตามการบุกรุกในด้านการขยายพื้นที่จากเมือง ไม่เพียงแต่การตั้งถิ่นฐานเท่านั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ก็กระจายออกมาด้วยเช่นกัน สภาพการใช้ที่ดินของชุมชนในปัจจุบันจึงเปลี่ยนไปในรูปแบบกึ่งชนบทกึ่งเมือง ซึ่งปรากฏในลักษณะของการกระจายการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินแบบบเมืองมีในบริเวณสองฟากฝั่งถนน ส่วนในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายในหรือใกล้กับแหล่งน้ำก็ยังคงเป็นแบบชนบทตามเดิม

ลักษณะการขยายตัวของความเป็นเมืองในเขตชานเมืองด้านตะวันตกของ
กรุงเทพมหานคร

แผนที่แสดงอาณาเขตพื้นที่ คูขวิดป่าดอนน้อย
มาตราส่วน 1:20000

อำเภอกระทุ่มแบน

3.4.2 สุขาภิบาลอ้อมน้อย

ก) ประวัติความเป็นมา

สุขาภิบาลอ้อมน้อย แต่เดิมมีฐานะเป็น "ตำบลอ้อมน้อย" ขึ้นอยู่กับ อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2469 รัฐบาลได้โอนให้มาขึ้นกับ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร เพราะเห็นว่าจังหวัดนครปฐมมีเนื้อที่มาก ในขณะที่ อำเภอกระทุ่มแบนมีเนื้อที่น้อย

คำว่า "อ้อมน้อย" เป็นชื่อเรียกที่ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าเหตุใดจึงชื่อนี้ แต่คนเก่าแก่ในท้องถิ่นกล่าวว่า เดิมมีชาวจีนหลายครัวเรือนมาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพ ทำสวนอ้อย จึงขุดคลองจากแม่น้ำท่าจีนเข้ามาใช้ในส่วน โดยขุดต่อ ๆ กันมาตามแนวสวนของตน ลำคลองจึงคดเคี้ยวไปตามบริเวณสวนแห่งละเล็กน้อย แต่ไม่คดเป็นระยะยาว จึงเรียกลำคลองนั้นว่า "คลองอ้อมน้อย" และเรียกหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมคลองว่า "บ้านคลองอ้อมน้อย" ภายหลังเมื่อมีการจัดตั้งเป็นตำบลขึ้น จึงใช้ชื่อบ้านคลองอ้อมน้อยเป็นชื่อตำบลว่า "ตำบลอ้อมน้อย" ในสมัยนั้น ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งใช้คลองอ้อมน้อยเป็นหลัก ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2506 นายอำเภอลิขิต รัตนสังข์ ได้ร่วมมือกับเกษตรกรขุดลอกคลองลิขิตเพิ่มขึ้นอีกสายหนึ่ง และ พ.ศ. 2496 รัฐบาลได้ขุดคลองขึ้นอีกหลายสาย เช่น คลองสามวา คลองอ้อมแซน คลองเอกชัย เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้น้ำในการเพาะปลูก ซึ่งในสมัยนั้นตำบลนี้มีเพียง 11 หมู่บ้าน ต่อมาเมื่อมีประชากรย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น จึงได้ขยายเป็น 13 หมู่บ้าน และเริ่มมีโครงการ อุตสาหกรรมเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2506 เช่น โรงงานทอผ้า โรงงานเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น จึงได้มีการสร้างถนนเศรษฐกิจ 1 เชื่อมระหว่างจังหวัดสมุทรสาครกับถนนเพชรเกษม โดยผ่านเข้ามาทาง อำเภอกระทุ่มแบน ทำให้เกิดความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง ตำบลอ้อมน้อยจึงมีการพัฒนาเพิ่มขึ้น ประกอบกับมีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันพื้นที่การเกษตรลดน้อยลง เพราะการขยายตัวของโรงงานจนเกือบจะเรียกตำบลนี้ได้ว่าเป็นย่านอุตสาหกรรม รายได้โดยส่วนรวมของตำบลอ้อมน้อยจึงสูงขึ้น ดังนั้นทางราชการจึงได้เลื่อนฐานะขึ้นเป็นสุขาภิบาลอ้อมน้อย

ข) การแบ่งเขตการปกครอง

สุขาภิบาลอ้อมน้อยประกอบด้วยเขตการปกครองเพียง 1 ตำบล มี
13 หมู่บ้าน

ค) สภาพที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

สุขาภิบาลอ้อมน้อยเป็นตำบลหนึ่งที่ขึ้นตรงต่อจังหวัดสมุทรสาคร ตั้งอยู่
ริมคลองภาษีเจริญ ห่างจากจังหวัดสมุทรสาคร 15 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 30.40
ตารางกิโลเมตร ถ้าวัดระยะทางตามแนวถนนเพชรเกษมจะเริ่มตั้งแต่หลักกิโลเมตรที่ 26
ถึงหลักกิโลเมตรที่ 23 มีประชากรทั้งหมดโดยเฉลี่ย 15,473 คน มีอาณาเขตติดต่อกับนี้

ทิศเหนือ มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลวัดไร่ขิง และตำบลกระทุ่มล้ม
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ทิศใต้ มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลท่าไม้ และตำบลสวนหลวง
อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

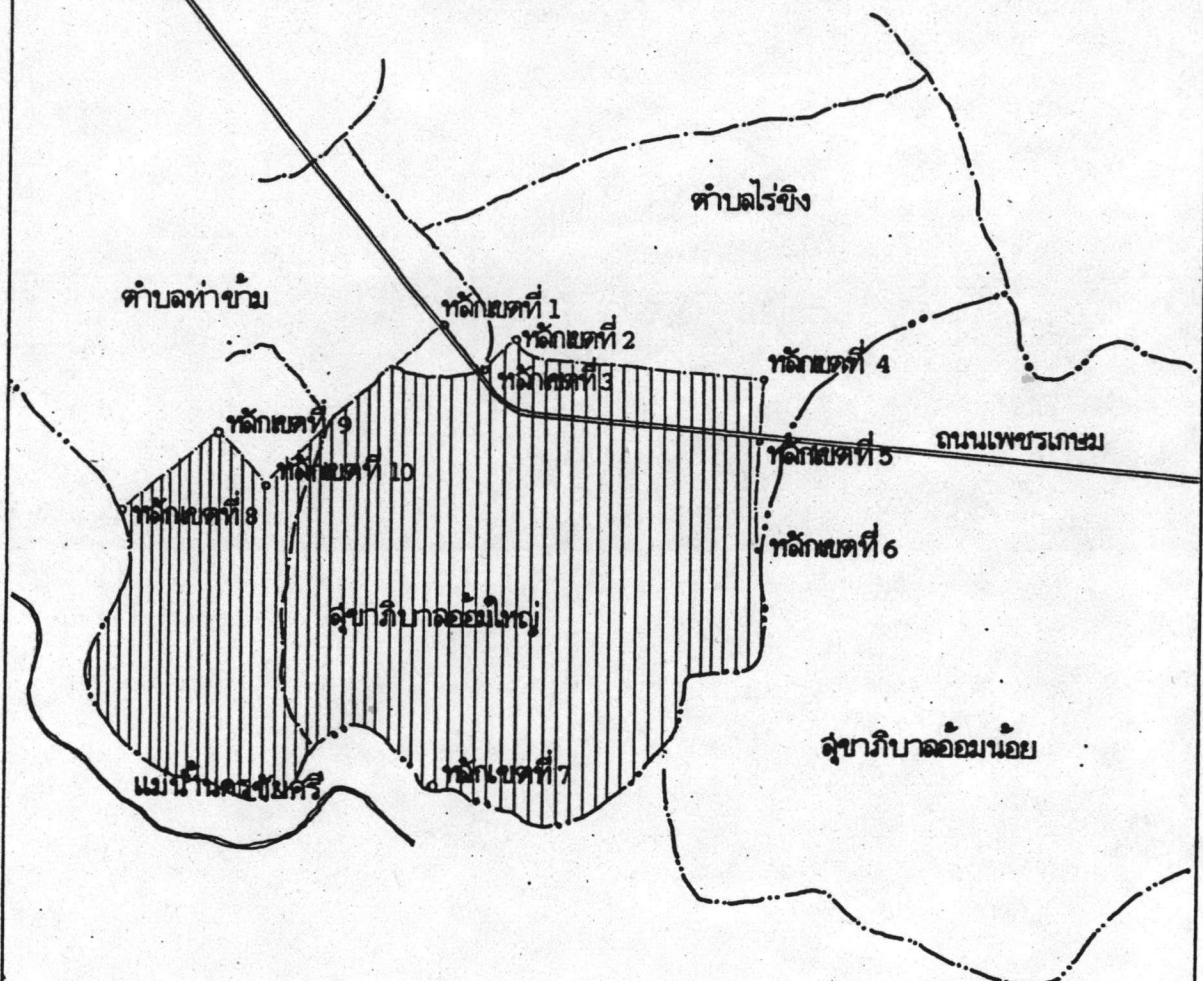
ทิศตะวันออก มีอาณาเขตติดต่อกับแขวงหนองค้างพลู เขตหนองแขม
กรุงเทพมหานคร

ทิศตะวันตก มีอาณาเขตติดต่อกับสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ อำเภอสามพราน
จังหวัดนครปฐม

ง) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

จากประวัติความเป็นมาที่ตั้งชื่อชุมชนตามชื่อของลำคลองให้แสดงให้
เห็นว่าเดิมเคยเป็นแหล่งเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สำคัญคือการทำสวน จึงส่งผลให้
มีการขุดลำคลองเพื่อให้ประโยชน์ในพื้นที่เพาะปลูก ลักษณะดังกล่าวแสดงว่าการตั้งถิ่นฐาน
ของชุมชนในระยะแรกก็เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ โดยทั่วไปที่เป็นสังคมเกษตรกรรมซึ่งต้องพึ่ง
แหล่งน้ำเพื่อให้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ต่อมาเมื่อเส้นทางคมนาคมขนส่งทางถนนสะดวก
ทำให้มีโรงงานอุตสาหกรรมย้ายเข้ามาตั้ง และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นชุมชน
อุตสาหกรรม ซึ่งเป็นการสร้างงานให้กับประชากรในท้องถิ่นและที่ย้ายถิ่นเข้ามา ในปัจจุบัน
การตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมลดน้อยลงไปมากจนแทบจะไม่มีปรากฏให้เห็นอยู่เลย

ลักษณะการขยายตัวของเมืองในเขตบ้านเมืองด้านตะวันตกของ
กรุงเทพมหานคร

แผนที่แสดงอาณาเขตพื้นที่ สุขาภิบาลอ้อมใหญ่
มาตราส่วน 1:20000

3.4.3 สุขาภิบาลอ้อมใหญ่

ก) ประวัติความเป็นมา

เดิมบริเวณตำบลอ้อมใหญ่มีแม่น้ำท่าจีนสายเก่าไหลผ่าน ต่อมาแม่น้ำ
ลัดทางเดินเปลี่ยนเส้นทางใหม่ บริเวณทางน้ำสายเก่าคั้นเซินกลายเป็นคลอง เรียกว่า
คลองอ้อมใหญ่ บริเวณตำบลที่อยู่สองฝั่งของคลองจึงได้ชื่อตามคลองว่า "ตำบลอ้อมใหญ่"
มีหลักฐานที่ใช้อ้างว่า คลองนี้เป็นแม่น้ำสายเก่าคือวัดที่อยู่ริมคลอง ชื่อวัดคลองอ้อมใหญ่
เดิมเป็นวัดร้าง มีซากโบสถ์ วิหาร และเจดีย์ ปัจจุบันได้รับการบูรณะขึ้นใหม่ นอกจากนี้
นั้นก็มีวัดใหม่ที่สร้างขึ้นริมแม่น้ำท่าจีน ชื่อ วัดใหม่สุขสวัสดิ์นาราม ก็ได้ชื่อว่าวัดอ้อมใหญ่
ด้วยเช่นเดียวกัน

สำหรับปัจจุบัน พื้นที่ในส่วนของสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ เป็นพื้นที่ในเขต
ตำบลอ้อมใหญ่และตำบลบ้านใหม่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยได้รับการจัดตั้งขึ้น
ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย ฉบับวันที่ 3 มีนาคม 2524 ให้จัดตั้งขึ้นเป็นสุขาภิบาล
เพราะเห็นว่ามีสภาพเศรษฐกิจดี สมควรยกฐานะให้เป็นสุขาภิบาล เพื่อประโยชน์ทางด้าน
การบริหารท้องถิ่น

ข) การแบ่งเขตการปกครอง

สุขาภิบาลอ้อมใหญ่ประกอบด้วย 1 ตำบล มี 10 หมู่บ้าน แบ่งการ
ปกครองเป็น 2 เขต คือ

ตำบลอ้อมใหญ่ หมู่ที่ 1-8

ตำบลบ้านใหม่ หมู่ที่ 1 และ 5

ค) สภาพที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

สุขาภิบาลอ้อมใหญ่มีพื้นที่ทั้งหมด 12 ตารางกิโลเมตร ห่างจากจังหวัด
นครปฐม 23 กิโลเมตร ถ้าวัดระยะทางตามแนวถนนเพชรเกษมจะเริ่มตั้งแต่หลักกิโลเมตรที่
29 ถึงหลักกิโลเมตรที่ 26 มีประชากรทั้งหมดในปี พ.ศ. 2528 โดยเฉลี่ย 7,626 คน
มีอาณาเขตติดต่อกับนี้

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดต่อกับ อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดต่อกับริมฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดต่อกับเขตสุขาภิบาลอ้อมน้อย อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม

ง) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ชุมชนอ้อมใหญ่เป็นบริเวณที่มีเส้นทางน้ำไหลผ่านพื้นที่โดยตรง จึงเหมาะสมกับการเป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญของอำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม การใช้ที่ดินทางด้านเกษตรที่สำคัญได้แก่ การทำนาและสวนผลไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณตอนใต้ที่ติดกับแม่น้ำนครชัยศรี ยังคงมีพื้นที่เกษตรปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก การตั้งบ้านเรือนของประชากรในท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเจ้าของที่ดิน ยังคงประกอบอาชีพหลักทางการเกษตรเหมือนเดิม จะมีก็แต่เพียงบางส่วนที่อยู่ติดกับเส้นทางคมนาคมทางถนน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการแผ่ขยายของเมือง จะกลายเป็นโรงงานอุตสาหกรรมและย่านพาณิชยกรรมที่สำคัญ ทำให้การย้ายถิ่นของประชากรตามการขยายตัวของชุมชน อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินนี้ ปรากฏอยู่เฉพาะในบริเวณสองฟากฝั่งถนนเท่านั้น ส่วนบริเวณภายในก็ยังคงเป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญอยู่เช่นเดิม

3.5 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของบริเวณที่ศึกษา ได้แก่ แขวงหลักสอง แขวงหนองค้างพลู สุขาภิบาลอ้อมน้อย และสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ มีถนนเพชรเกษมเป็นถนนสายหลักตัดผ่านพื้นที่ภายในเป็นแนวต่อเนื่องกันไป โดยมีถนนซอยสาธารณะและทางแยกเข้าไปจากถนนสายหลัก การตั้งถิ่นฐานของชุมชนจึงกระจุกตัวอย่างหนาแน่นตลอดทั้งสองฝั่งบริเวณริมถนน ซึ่งจะมีทั้งส่วนที่เป็นบ้านเรือน ตึกแถว อาคารพาณิชย์ หมู่บ้านจัดสรร รวมทั้งโรงงานอุตสาหกรรม ในบางส่วนจะมีพื้นที่เกษตรทั้งที่เป็นพื้นที่นา ที่สวน ตลอดจนที่ว่างสาธารณะกระจายอยู่ทั่วไป

ขณะเดียวกัน บริเวณตอนในของพื้นที่จะมีลำคลองต่าง ๆ ทั้งที่เป็นคลองธรรมชาติ และคลองที่ขุดขึ้น ซึ่งคึกคักเชื่อมโยงถึงกัน และเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญในการบริโภค อุปโภค การคมนาคม และเป็นแนวแบ่งเขตพื้นที่ เนื่องจากบริเวณเหล่านี้เคยเป็นแหล่งชุมชนเกษตร ที่สำคัญมาก่อน เพราะคุณสมบัติที่เหมาะสมของดินและน้ำ ทำให้การตั้งถิ่นฐานตามแนวลำคลอง ยังปรากฏอยู่เช่นเดียวกับในเขตชนบททั่ว ๆ ไป

ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานในเขตพื้นที่ที่ศึกษา จึงเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบเป็นแนวยาว (linear settlement) โดยก่อนที่จะมีการสร้างเส้นทางคมนาคมทางถนน การตั้งถิ่นฐาน ก็จะมีลักษณะเป็นแนวยาวตามลำคลอง ต่อมาเมื่อมีเส้นทางถนนตัดผ่านบริเวณต่าง ๆ หลายสาย ความสะดวกในการเข้าถึงก็เปลี่ยนมาเป็นที่ถนนตัดผ่าน ดังเช่นที่มีการย้ายที่ว่าการเขตหนองแขม จากบริเวณริมคลองภาษีเจริญ มาเป็นบริเวณริมถนนเพชรเกษมในแขวงหนองค้างพลูแทน

ดังนั้นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่ที่ศึกษา จึงแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ของ ชุมชนได้ 2 ประเภท คือ ชุมชนริมน้ำ และชุมชนริมถนน

ชุมชนริมน้ำ เป็นการตั้งถิ่นฐานในระยะแรกที่มีการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก เป็น ลักษณะที่พบทั่วไปในเขตที่ราบภาคกลาง ซึ่งเรียกว่าเป็นแบบ riverine settlement จึงมีการตั้งบ้านเรือนเป็นแนวยาวตามสองฝั่งของแม่น้ำลำคลอง เพราะเป็นบริเวณที่มีความ สะดวกในการเข้าถึงสูงสุดในสมัยนั้น ลำคลองจะมีโครงข่ายหนาแน่นคึกคักกันตลอด ซึ่งนอกจากจะใช้ประโยชน์ในด้านการคมนาคมและการขนส่งแล้ว ยังใช้เพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตรด้วย ลำคลองที่สำคัญซึ่งมีการตั้งบ้านเรือนอยู่หนาแน่น ได้แก่ บริเวณริมคลอง ภาษีเจริญ คลองอ้อมใหญ่ เป็นต้น ซึ่งบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่นก็จะเป็นศูนย์กลาง ของชุมชนให้แก่บริเวณโดยรอบ เช่น ตลาด โรงเรียน วัด ส่วนบางบริเวณก็จะมีบ้านเรือน กระจายอยู่ในพื้นที่การเกษตรบางแห่งก็จะเป็นบริเวณริมคลองที่มีเส้นทางถนนตัดผ่าน บางแห่งก็ ตั้งบ้านเรือนยื่นลงไปลำคลอง ลักษณะบ้านเรือนโดยทั่วไปจะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวหรือสองชั้น ชุมชนริมน้ำนี้จึงเป็นบริเวณชุมชนดั้งเดิมที่มีความเจริญมานานแล้ว และปัจจุบันก็ยังมีปรากฏอยู่

ชุมชนริมน้ำ เป็นการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นใหม่ หลังจากที่มีการตัดถนนจากกรุงเทพฯ ออกไปยังจังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้ ทำให้เกิดความเจริญตามเส้นทางถนน ทั้งถนนสายหลัก และถนนซอยต่าง ๆ ที่ตัดแยก จึงเป็นจุดเชื่อมต่อของการคมนาคม ทำให้มีชุมชนเกิดขึ้นใหม่ ความลักษณะการขยายตัวของถนน ทั้งปรากฏให้เห็นในบริเวณริมน้ำสายสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งริมน้ำเพชรเกษมและตรอกซอยที่สำคัญ ซึ่งมีทั้งบ้านพักอาศัยที่ทันสมัย หมู่บ้านจัดสรร ร้านค้า ตลาด โรงงาน ซึ่งปรากฏเป็นแนวตามเส้นทางถนน (ribbon development) ที่มีการเข้าถึงได้สะดวก ทำให้เกิดย่านชุมชนที่สำคัญ เช่น บริเวณหมู่บ้านเศรษฐกิจในแขวงหลักสอง ย่านตลาดสมพรชัย ในแขวงหนองค้างพลู ย่านตลาดศค้อมน้อย ในสุขาภิบาลศค้อมน้อย และย่านตลาดศค้อมใหญ่ ในสุขาภิบาลศค้อมใหญ่ รูปแบบของบ้านเรือนในย่านชุมชนที่สำคัญของแต่ละพื้นที่ จะมีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวหลายชั้น ซึ่งเป็นทั้งที่พักอาศัยและประกอบการค้าในอาคารเดียวกัน ในบริเวณที่ใกล้เคียงกับย่านชุมชนที่สำคัญเหล่านี้ จะมีที่พักอาศัยในลักษณะของหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งเป็นบ้านหลังเดี่ยวโคก ๆ ชั้นเดียวหรือสองชั้นที่มีรูปแบบทันสมัย มีบริเวณโคยรอบ และมีกำแพงหรือรั้วกั้นอาณาเขตหรือเป็นอาคารชุด (TOWNHOUSE) ติดต่อกันเป็นแนวยาว ความหนาแน่นของชุมชนในหมู่บ้านจัดสรรบางแห่งยังมีไม่มากนัก เพราะระยะเวลาอยู่ในช่วง 2-3 ปี เช่น หมู่บ้านทรธา ในแขวงหนองค้างพลู และหมู่บ้านสามพราน ในเขตสุขาภิบาลศค้อมใหญ่ บางแห่งอยู่ลึกเข้าไปจากถนนสายหลักและล้อมรอบไปด้วยพื้นที่ รกร้างว่างเปล่า เช่น หมู่บ้านศค้อมน้อย ในเขตสุขาภิบาลศค้อมน้อย ส่วนมากหมู่บ้านจัดสรรที่ตั้งอยู่ติดริมน้ำเพชรเกษม ทำให้มีความสะดวกในการเดินทางและปลอดภัยกว่า จะเห็นว่าส่วนมากจะตั้งอยู่ในแขวงหลักสองและแขวงหนองค้างพลู เพราะเป็นทำเลที่ตั้งซึ่งอยู่ใกล้กับกรุงเทพฯ ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในเขตชานเมือง ตามขบวนการขยายตัวของความเป็นเมือง ในขณะที่พื้นที่เขตสุขาภิบาลศค้อมน้อยและสุขาภิบาลศค้อมใหญ่ เป็นชุมชนที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่ และพัฒนามาจากกระท่อม การแพร่ขยายของความเป็นเมืองยังไม่สม่ำเสมอ เพิ่งเริ่มมีการจัดสร้างหมู่บ้านจัดสรรในบางแห่ง จึงยังพอมือที่ว่างที่จะรองรับการขยายตัวอย่างต่อเนื่องได้เพิ่มขึ้น

ในอนาคต

นอกจากจะมีย่านชุมชนที่สำคัญและหมู่บ้านจัดสรรแล้ว ชุมชนริมถนนยังมีที่พักอาศัย ซึ่งอยู่ร่วมกับพื้นที่เกษตรกรรม เช่น ทุ่งนา ที่สวน และที่ว่างสาธารณะ ซึ่งตั้งอยู่กระจัดกระจายตามสองฟากถนนในส่วนที่เป็นเขตต่อชนบท ลักษณะบ้านเรือนยังคงแสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานแบบชนบทได้อย่างชัดเจน

จากลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทั้งสองรูปแบบในบริเวณพื้นที่ที่ศึกษา สามารถแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของชุมชน โดยพิจารณาได้จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนหลังคาเรือน

ตาราง 3 แสดงจำนวนหลังคาเรือน แยกเป็นรายพื้นที่ ปี 2523 และ 2528

พื้นที่ที่ทำการศึกษา	ปี 2523	ปี 2528	จำนวนที่เปลี่ยนแปลง	ร้อยละ
แขวงหลักสอง	4,041	4,843	802	19.85
แขวงหนองห้างพหลุ	2,259	3,048	789	34.93
สุขาภิบาลอ้อมน้อย	1,677	2,956	1,279	76.27
สุขาภิบาลอ้อมใหญ่	960	1,523	563	58.65

จากตาราง แสดงให้เห็นว่า จากปี 2523 มีจำนวนหลังคาเรือนเพิ่มขึ้นในทุก ๆ พื้นที่ ในปี 2528 โดยที่สุขาภิบาลอ้อมน้อยมีอัตราสูงสุด คือ เพิ่มขึ้น 1,279 หลังคาเรือน หรือร้อยละ 76.27 รองลงมาคือ สุขาภิบาลอ้อมใหญ่ เพิ่มขึ้น 563 หลังคาเรือน หรือร้อยละ 58.65 ส่วนแขวงหลักสองและแขวงหนองห้างพหลุมีอัตราที่เพิ่มน้อยกว่าสองพื้นที่แรก ทั้งนี้เพราะพื้นที่ทั้งสองแขวงมีอาณาเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานคร จึงรับการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ขบวนการเป็นเมืองได้อย่างรวดเร็ว การขยายตัวของ การตั้งถิ่นฐานจึงมีลักษณะรวมตัวกัน อย่างหนาแน่น ทำให้มีจำนวนหลังคาเรือนสูง ดังนั้นพื้นที่ว่างสำหรับการขยายตัวในแนวราบ จึงมีน้อย การขยายตัวแบบเมืองจึงเป็นลักษณะการขยายตัวในแนวตั้ง ปรากฏในลักษณะของ

ความหนาแน่น ซึ่งต่างจากสุขาภิบาลอ้อมน้อยและสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ ที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างกระจายและเบาบางกว่า จึงยังพอมือที่ว่างมากที่สามารถรับการขยายตัวของเมืองในแนวราบได้มากกว่า

3.6 ลักษณะทางประชากร

การขยายตัวของเมืองจะสังเกตได้อย่างหนึ่งจากจำนวนประชากรในพื้นที่ ซึ่งจะมีผลไปถึงกิจกรรมทั้งในด้านการตั้งถิ่นฐานและความซับซ้อนของการใช้ที่ดิน ความรูปร่าง ขนาด และระยะทางของการขยายตัว ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของประชากรบนพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใด ย่อมจะเป็นตัวชี้ที่สำคัญอันหนึ่งถึงบทบาทและความสำคัญของพื้นที่ ทั้งนี้เพราะพื้นที่ใดที่มีประชากรอาศัยอยู่มาก และมีการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงย่อมจะแสดงออกถึงศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่นั้น ๆ ดังนั้นในการวางแผนทุกด้านในชุมชน จึงเป็นการทำเพื่อตอบสนองความต้องการของประชากรในพื้นที่ที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต

3.6.1 ความหนาแน่นและการกระจายตัว

การศึกษาลักษณะทางประชากรในด้านความหนาแน่นและการกระจายตัว จะเป็นข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของประชากรกับพื้นที่ กล่าวคือ ความหนาแน่นของประชากรจะเกี่ยวข้องกับรูปแบบของการกระจายตัวประชากรว่ามีลักษณะกระจุกตัวรวมกันอย่างไรอย่างหนาแน่นหรือกระจายตัวไปตามสภาพของพื้นที่ซึ่งจะมีผลไปถึงความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ด้วย พื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่มากย่อมแสดงว่ามีปัจจัยดึงดูดที่ดึงดูดว่า ดังเช่นลักษณะการกระจุกตัวจะเป็นรูปแบบการกระจายตัวของประชากรที่พบตามสองฟากฝั่งของพื้นที่ดัดริมนน ในขณะพื้นที่ที่มีลักษณะการกระจายตัวของประชากรจะเป็นสภาพพื้นที่ที่เป็นเขตเกษตรกรรมหรือพื้นที่ว่างเปล่า ดังนั้นรูปแบบการกระจายตัวประชากรจะแสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของพื้นที่นั้น ๆ เปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น

ตาราง 4 แสดงจำนวนประชากรและความหนาแน่น แยกเป็นรายพื้นที่ ปี 2523 และ ปี 2528

พื้นที่ทำการศึกษ พื้นที่ (ก.ม. ²)	พื้นที่ (ก.ม. ²)	ปี 2523		ปี 2528	
		ประชากร	ความหนาแน่น คน/ก.ม. ²	ประชากร	ความหนาแน่น คน/ก.ม. ²
แขวงหลักสอง	17.98	22,366	1,243.94	26,574	1,477.97
แขวงหนองคาย	14.81	10,617	716.88	13,571	916.34
สุขาภิบาลล้อมน้อย	30.40	10,934	359.67	15,473	508.98
สุขาภิบาลล้อมใหญ่	12	5,642	470.17	7,626	635.50
รวม	75.	49,559	1,659.12	63,244	1,841.12

- ที่มา : ที่ว่าการเขตหนองแขม
: ที่ว่าการอำเภอกระทุมแบน (สุขาภิบาลล้อมน้อย)
: ที่ว่าการอำเภอสามพราน (สุขาภิบาลล้อมใหญ่)

จากตาราง ความหนาแน่นของประชากรในแต่ละพื้นที่ เป็นการคำนวณจากจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่บนพื้นที่นั้น ๆ ในหนึ่งหน่วยตารางกิโลเมตร พบว่า ในปี 2528 จำนวนประชากรและความหนาแน่นต่อพื้นที่เพิ่มสูงขึ้นจากปี 2523 ในทุก ๆ พื้นที่ แสดงว่าประชากรเริ่มมีการกระจายตัวออกจากเขตชุมชนที่หนาแน่นภายในเมืองขยายออกมาสู่ชานเมืองมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากความสะดวกในการคมนาคมติดต่อระหว่างเมืองกับชานเมืองและพื้นที่ที่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะในแขวงหลักสองและแขวงหนองค้ำงพลูซึ่งมีจำนวนและความหนาแน่นของประชากรสูง เพราะพื้นที่ทั้งสองแห่งเป็นเขตชั้นนอกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งรองรับความเจริญจากเขตชั้นในที่อยู่ติดต่อกัน จึงมีการกระจุกตัวของประชากรที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องของชุมชนเมือง สำหรับสุขาภิบาลอ้อมน้อยและสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ ถึงแม้จะมีจำนวนประชากรและความหนาแน่นไม่สูงมากเท่ากับสองพื้นที่แรก เพราะการขยายตัวของชุมชนยังไม่ต่อเนื่องถึงกันทั้งหมด และยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่อยู่ในการปกครองของจังหวัดใกล้เคียง ทำให้ประชากรกระจายออกไปอยู่ในชุมชนอื่น ดังนั้นจึงมีผลทำให้ความหนาแน่นต่ำกว่า แต่ก็มีแนวโน้มที่จะสูงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ซึ่งเมื่อพิจารณาจากประเด็นดังกล่าว ทำให้เห็นถึงความแตกต่างของพื้นที่ เพื่อเปรียบเทียบว่า พื้นที่ที่อยู่ติดต่อกับชุมชนเมืองขนาดใหญ่ จะเป็นแหล่งดึงดูดประชากรได้มากกว่าพื้นที่ที่อยู่ห่างออกไป ทั้งนี้เป็นผลมาจากการกระจายตัวของประชากรตามการขยายตัวของเมือง

3.6.2 การเปลี่ยนแปลงของประชากร

องค์ประกอบทางประชากรที่มีผลต่อรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากร ได้แก่ อัตราการเกิด อัตราการตาย ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโดยธรรมชาติ กับอัตราการย้ายเข้า - ออก ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโดยการย้ายถิ่น องค์ประกอบดังกล่าวเหล่านี้ทำให้มีผลต่อการเพิ่มและลดจำนวนประชากร สำหรับการเปลี่ยนแปลงประชากรของพื้นที่ที่ทำการศึกษาค่าจะพิจารณาเฉพาะในส่วนของการเปลี่ยนแปลงโดยการย้ายถิ่นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของการขยายตัวของความเป็นเมืองต่อการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรในพื้นที่ดังกล่าวเหล่านั้น

ตาราง 5 แสดงการเปลี่ยนแปลงประชากรโดยการย้ายถิ่น แยกเป็นรายพื้นที่ ปี 2523 และปี 2528

พื้นที่ที่ทำการศึกษ	ปี 2523					ปี 2528				
	ประชากร ทั้งหมด	ย้ายเข้า	ย้ายออก	เปลี่ยนแปลง		ประชากร ทั้งหมด	ย้ายเข้า	ย้ายออก	เปลี่ยนแปลง	
				จำนวน	ร้อยละ				จำนวน	ร้อยละ
แขวงหลวงเสด็จ	22,366	891	425	466	2.03	26,574	2,113	1,000	1,113	4.19
แขวงหนองคาย	10,617	578	170	408	3.84	13,571	1,925	599	1,326	9.77
สุขาภิบาลอ้อมน้อย	10,934	90	50	40	0.36	15,473	168	53	115	0.74
สุขาภิบาลอ้อมใหญ่	5,642	64	24	40	0.71	7,626	86	34	52	0.68

- ที่มา : ที่ว่าการเขตหนองแขม
 : ที่ว่าการอำเภอกระทุ่มแบน (สุขาภิบาลอ้อมน้อย)
 : ที่ว่าการอำเภอสามพราน (สุขาภิบาลอ้อมใหญ่)

จากตาราง แสดงให้เห็นว่า มีการย้ายดินเข้ามามากกว่าการย้ายดินออกในทุก ๆ พื้นที่ ทั้งในปี 2523 และ 2528 ด้วยเหตุนี้ ทำให้การเปลี่ยนแปลงประชากรโดยการย้ายดินมีการเพิ่มขึ้นของประชากร เป็นผลจากความไม่สมดุลระหว่างอัตราการย้ายดินเข้ากับอัตราการย้ายดินออก ซึ่งพบว่า แขวงหนองค้างพลูเป็นพื้นที่ที่มีการย้ายดินเข้าสูงที่สุด คือ เป็นอัตราส่วนร้อยละ 3.84 ในปี 2523 และเพิ่มเป็นร้อยละ 9.77 ในปี 2528 ส่วน แขวงหลักสองมีอัตราส่วนรองลงมา คือ ร้อยละ 2.08 เพิ่มเป็นร้อยละ 4.19 มีเพียง สุขาภิบาลอ้อมใหญ่เท่านั้น ที่ในปี 2528 มีอัตราการเพิ่มที่ลดลงกว่าในปี 2523 เพียง 0.03 เท่านั้น ส่วนอีกสามพื้นที่มีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่สูงกว่าการเปลี่ยนแปลงในปี 2523 ทั้งสิ้น จากการเปลี่ยนแปลงประชากรโดยการย้ายดินเข้ามามากกว่าการย้ายดินออก ทำให้พื้นที่เหล่านี้จะกลายเป็นแหล่งรองรับการอพยพย้ายดินเข้าของประชากรทั้งจากในกรุงเทพฯ และพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง ซึ่งจะส่งผลให้มีการขยายตัวของชุมชนที่เพิ่มขึ้นด้วย

3.7 สรุป

สภาพพื้นที่ที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง คือ แขวงหลักสอง แขวงหนองค้างพลู สุขาภิบาลอ้อมน้อยและสุขาภิบาลอ้อมใหญ่ เป็นพื้นที่ชานเมืองด้านตะวันตกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งสภาพของพื้นที่โดยทั่วไปจัดเป็นที่ราบลุ่ม เพราะเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบภาคกลางตอนใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจัดอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดความเหมาะสมต่อการเกษตรกรรมทั้งในด้านของสภาพดินและแหล่งน้ำ ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของประชากรในระยะแรกจึงสอดคล้องกับลักษณะของพื้นที่ คือ มีการรวมตัวของชุมชนในบริเวณสองฟากฝั่งของแม่น้ำลำคลอง เพื่อสะดวกในการคมนาคมขนส่งและการใช้น้ำเพื่ออุปโภค บริโภค รวมทั้งการเกษตร ลักษณะของชุมชนจึงเป็นแบบสังคมชนบทและให้ความสำคัญกับการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ทำให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่งของการเกษตร ที่มีระยะไม่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก

ต่อมาเมื่อมีการสร้างเส้นทางคมนาคมทางบก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถนนเพชรเกษม ซึ่งเป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 ที่เริ่มต้นจากกรุงเทพมหานครไปยังจังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้ จึงเป็นเส้นทางสายหลักที่ผ่านพื้นที่ทั้ง 4 แห่งด้วย ทำให้มีการแผ่ขยายความเจริญ

จากกรุงเทพ ฯ ออกมาตามเส้นทางถนน ซึ่งสะดวกและรวดเร็วกว่าเส้นทางคมนาคมทางน้ำ
ดังนั้นจึงมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมาสู่บริเวณสองฟากถนนสายหลักนี้แทนการ
ตั้งถิ่นฐานแบบคั้งเคิม ซึ่งปรากฏออกมาในลักษณะของอาคารสิ่งก่อสร้าง การเพิ่มจำนวน
ประชากร เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินด้วย โดยเริ่มเข้าสู่
ขบวนการเป็นเมืองมากยิ่งขึ้นเพราะพื้นที่เหล่านี้เป็นเขตชานเมือง จึงเป็นแหล่งรองรับการ
ขยายตัวของเมืองได้ง่าย แต่ในขณะเดียวกันก็ยังไม่ต่อเนื่องกันทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในบริเวณที่ห่างไกลจากเส้นทางคมนาคม